

РЕКОМЕНДАЦІЯ

Загальним зборам Національної академії наук України 2020 р.
щодо обрання академіка НАН України Анатолія Глібовича Загороднього
на посаду президента НАНУ.

Шановні колеги,

Нещодавно ми провели в останню путь вельмишановного Бориса Євгеновича Патона, багаторічного президента нашої Академії, великого вченого, інженера і громадського діяча.

Тепер ми маємо обрати його гідного наступника. На його плечі ляже надзвичайно відповідальне завдання достойно продовжити випробувані часом традиції Академії, які без перебільшення є нашим національним надбанням, і в той же час забезпечити відповідність її діяльності нагальним потребам кризового сьогодення, а також перспективам розвитку нашої держави в майбутньому.

Доречно нагадати, що великим надбанням Академії є її визнані світом наукові школи, здатні на високому рівні виконувати фундаментальні дослідження і доводити їх до широкого практичного застосування; це також її багатодисциплінарність – наявність у ній вчених найвищої кваліфікації у природничих, точних, технічних, суспільних і гуманітарних науках, завдяки чому можливо оперативно, без міжвідомчих бар'єрів організовувати плідні дослідження на стиках наук; традиційні взаємодіючі зв'язки з освітою; довірливі стосунки з різними галузями промисловості, в тому числі з оборонною сферою; чітка організація наукових і прикладних досліджень у рамках цільових програм і налагоджена виконавська дисципліна; забезпечення сприятливого творчого клімату в багатотисячному колективі Академії. Непорушним принципом в існуванні Академії залишається її самоврядність – свобода у виборі напрямів фундаментальних досліджень і вирішенні кадрових питань, але одночасно – висока відповідальність за допомогу державі у вирішенні всіх її нагальних проблем.

Цей перелік диктує дуже високі вимоги до кандидатів на посаду президента НАН України. Їх можна згрупувати у три основні характеристики:

це – вагомий власний науковий доробок кандидата, його високий професійний авторитет серед колег; його високі організаторські здібності, підтверджені на практиці; високі моральні якості, порядність.

Анатолій Глібович Загородній розпочинав свою вищу освіту в Харківському інституті радіоелектроніки. Там він дістав ґрунтовну експериментальну підготовку в галузі радіоелектроніки під керівництвом професора (згодом академіка АН УРСР) В.П.Шестопалова. Зокрема, Анатолій Глібович власноруч за верстаком виготовляв дифракційні ґратки для НВЧ-електромагнітних хвиль і потім досліджував їхні діаграми направленості. Після закінчення 4-го курсу він разом з усім радіофізичним факультетом був переведений до Харківського державного університету. Там під впливом визнаних у світі професорів славетної харківської школи фізиків-теоретиків він захопився теорією і захистив свою дипломну роботу вже в галузі теоретичної радіофізики. Отже в підсумку можна стверджувати, що як фізик він має одночасно і експериментальну, і теоретичну кваліфікацію.

У 1972 р. Анатолій Глібович прибув до Інституту теоретичної фізики (ІТФ) АН УРСР (нині Інститут теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова НАН України). Тут він пройшов шлях від стажиста-дослідника до директора, сформувався як визначний вчений і досвідчений організатор науки. ІТФ є установою, в якій представлені всі напрями фізичної науки – і астрофізика та фізика Всесвіту, фізика елементарних частинок, всіх

станів речовини – твердих тіл, так званої м'якої речовини (в тому числі рідких кристалів), газів і плазми, а також біофізика і навіть математична теорія економічних процесів. Щоб успішно керувати таким інститутом, необхідно мати широкий науковий світогляд і ерудицію. Фізики-теоретики добре підготовлені до цього, адже фізика визнана основою всіх природничих наук, а також є однією з основ матеріалістичної філософії. Я чув такий вислів, що фізик-теоретик високого рівня, беручись за якусь нову для себе проблему, вже через 2 тижні зможе зробити оригінальний внесок у її розв'язок, пропонуючи нові ідеї і відповідні рівняння. А.Г. Загородній є фізиком такого рівня. Улюбленим полем його особистої наукової діяльності є фізика плазми, особливо таких її різновидів, як турбулентна і запорошена плазма. У запорошеній плазмі, крім нейтральних та іонізованих атомів і молекул, присутні частинки нано- і мікрометрових розмірів, що несуть на собі гігантський електричний заряд. Така плазма є фактично всюдисущою – від Всесвіту до іоносфери, плазми електрозварювальної дуги і плазмових струменів при нанесенні покриттів. Теорія запорошеної плазми відкриває нові можливості у цих технологіях. Анатолій Глібович є визнаним світовим авторитетом у цьому напрямі досліджень.

Слід підкреслити, що він активно продовжує особисто займатися дослідженнями, тобто діє у своєму колективі, як «граючий тренер». Час від часу мені доводилося разом з ним брати участь у різних довгих і часто безглузких засіданнях. Я мав нагоду спостерігати, як він творчо і ефективно використовує навіть такі заходи для того, щоб у своєму блокті робити математичні викладки і розв'язувати рівняння.

Тепер про його організаторські здібності. Наявність їх переконливо засвідчується його практичною діяльністю на різних посадах. З 1980 по 1988 рр. він працював ученим секретарем Інституту теоретичної фізики ім. М.М.Боголюбова, а з 1989 по 2002 р. – заступником з наукової роботи директорів цього інституту, яким були в ті роки академіки О.С.Давидов і О.Г.Ситенко. Анатолій Глібович був для них надійним помічником, звільняв їх від обтяжливих бюрократичних навантажень.

У його великих організаторських здібностях я особисто переконався в 1998-2004 р.р., коли я працював академіком-секретарем Відділення фізики і астрономії, а він був одним із моїх заступників.

З 2003 р. і дотепер А.Г. Загородній незмінно обирався директором ІТФ. Паралельно з 2009 по 2011 рр. працював головним ученим секретарем НАН України, а з 2011 р. став її віце-президентом. На цій посаді коло його службових обов'язків є надзвичайно широким, і повний перелік їх зайняв би цілу сторінку. Зокрема, в 2009-2013 рр. він ініціював і очолював Державну цільову науково-технічну програму впровадження і застосування грид-технологій та цільові програми НАН України з грид-технологій, в ході виконання яких було створено Український національний грид. Наявність такої інфраструктури дає змогу здійснювати міжнародну співпрацю в найрізноманітніших галузях наук (зокрема, активно співпрацювати з ЦЕРН) і відкриває можливість використання грид-ресурсів наших міжнародних партнерів. Її вже активно використовує багато наших інститутів, завдяки чому суттєво піднявся рівень їхніх досліджень і значно зросла присутність у світовому науковому просторі.

У даний час Анатолій Глібович керує цільовими науковими програмами НАНУ з інформатики, з перспективних досліджень в галузі плазми, керованого термоядерного синтезу і плазмових технологій, з проблем сталого розвитку, раціонального природокористування та збереження довкілля та програмою “Фундаментальні дослідження з фізики високих енергій та ядерної фізики (міжнародна співпраця)”. Остання програма була ініційована А.Г.Загороднім з метою подальшого розширення співпраці з ЦЕРН та ОІЯД, розвитку фундаментальних досліджень з фізики високих енергій та ядерної фізики, тобто тих галузей науки, значного поступу яких сьогодні можна досягти лише завдяки участі у великих міжнародних проектах та дослідницьких програмах провідних міжнародних наукових центрів. Серед найважливіших фундаментальних результатів оброблення та теоретичний аналіз результатів

експериментів CMS, ALICE, LHCb на Великому адронному колайдері в ЦЕРН, розроблення методів керування напрямом руху заряджених частинок при їхньому проходженні через кристали, участь в експерименті NEMO-3 (Нейтринна обсерваторія Етторе Майорани) з дослідження двонейтринного подвійного бета-розпаду, на основі якого встановлено нове обмеження на ефективну масу нейтрино Майорани.

Не менш вагомими результатами було отримано також за ініційованою А.Г.Загороднім програмою з фізики плазми керованого термоядерного синтезу і плазмових технологій, зокрема, проведено дослідження початкової стадії високочастотного розряду, результати яких будуть використані на термоядерних установках Європи і в міжнародному реакторі ITER; розроблено теорію і проведено експерименти зі збудження кільватерних полів у багатозонних діелектричних структурах, перспективних для використання в плазмових прискорювачах. Перспективним є створене високовольтне обладнання для формування підводного імпульсного розряду в установках електророзрядного очищення забрудненої води. Тут варто зауважити, що наявність в Академії цієї програми відіграла ключову роль у прийнятті України до консорціуму EUROfusion та отриманні від нього фінансової підтримки, загальний обсяг якої склав більше мільйона євро.

А.Г.Загородній є головою Комісії НАН України з питань євроінтеграції, бере активну участь в організації міжнародної співпраці в галузі фізики високих енергій та ядерної фізики; відповідає за координацію участі установ НАН України в програмі ЄС «Горизонт-2020» та програмі Євроатому; є головою Національного комітету України з програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера»; координує участь установ НАНУ в Міжнародному інституті прикладного системного аналізу; є науковим представником України в керівній раді ЦЕРН.

Анатолій Глібович відповідає також за зв'язки Академії з рядом міністерств та комітетів Верховної Ради України і Київською міською адміністрацією. Регулярно веде з ними важливі і нерідко складні переговори щодо фінансової підтримки науки і нашої участі у вирішенні різних практичних завдань, зокрема проблем міського господарства Києва.

Він приділяє велику увагу підготовці наукової зміни, має хист до викладацької роботи. Є професором і викладає в Київському національному університеті ім. Т.Шевченка, Київському академічному університеті НАН України і МОН України, був також професором Києво-Могилянської академії. З 2017 р. очолює Наглядову раду Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна, який є його alma mater. Написав одні з кращих сучасних підручників з фізики плазми. Як голова комісії по роботі з науковою молоддю ініціював започаткування конкурсів на створення молодіжних дослідницьких лабораторій і груп.

Анатолій Глібович є головним редактором «Українського фізичного журналу», та рецензентом одного з найпрестижніших журналів в галузі фізики плазми «Physics of Plasmas».

Нарешті, я обов'язково маю сказати про його високі моральні якості. Він народився в селищі міського типу Велика Багачка Полтавської області. Від своїх батьків одержав чудові гени і виховання в душі високої порядності, працелюбності, людяності, скромності. Його батько, Гліб Михайлович, починав свою професійну діяльність як військовий хірург, а в мирний час до 1973 р. був головним лікарем Великобагачанської районної лікарні. У Великій Багачці його ім'ям названо вулицю та встановлено його бюст. Від батьків Анатолій Глібович Загородній успадкував і українську класичну літературну мову, і цілком доречно, що його нещодавно призначено головою Комітету з наукової термінології при Президії НАН України. Він також добре володіє англійською мовою і вільно російською, що важливо для спілкування з іноземними колегами.

Наведу також деякі факти про визнання А.Г.Загороднього. в Україні і світі. В нашій Академії він був обраний членом-кореспондентом у 1997 р. і академіком у 2006 р. Він є також дійсним членом Наукового товариства ім. Т.Шевченка з 2015 р., почесним

доктором Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна (2011 р.), Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова (2015 р.), Київського національного університету ім. Т.Шевченка (2018 р.), іноземним членом Російської АН (2011 р.), членом-кореспондентом Австрійської АН (2012 р.), членом Міжнародної академії наук, мистецтв і гуманітаристики (Париж, 2004 р.), почесним професором Цзілінського університету (м. Чаньчунь, КНР).

А.Г. Загородній є заслуженим діячем науки і техніки України (2012 р.), нагороджений орденами «За заслуги» II і III ступеня, Почесною грамотою Верховної Ради України. Йому присуджено Державну премію України в галузі науки і техніки (2005 р.), три іменні премії НАН України – імені К.Д.Синельникова (1991 р.), М.М.Боголюбова (2012 р.) і О.С.Давидова (2020 рік).

Скажу також про деякі особисті риси Анатолія Глібовича як людини, що важливі для керівників великих колективів. Він має рівний характер, завжди ввічливий у спілкуванні з колегами, уважно вислуховує їхні думки і здатен без зайвих амбіцій враховувати їхні слушні аргументи і пропозиції при прийнятті виважених рішень. Потім вже твердо вимагає дотримання виконавської дисципліни при реалізації узгоджених рішень.

І наостанок – за чергою, але не за вагою – нагадаю інтерв'ю Бориса Євгеновича Патона, яке опубліковано в газеті «Урядовий кур'єр» 7 липня цього року, тобто два місяці тому. В ньому він у відповідь на запитання, кого з кандидатів на посаду президента НАН України він підтримує, сказав: «Я з вибором уже визначився: голосуватиму за академіка Анатолія Загороднього». І далі Борис Євгенович дуже детально обґрунтував, чому він віддає перевагу цьому кандидату, за сукупністю і його особистого наукового доробку, і досвіду науково-організаційної діяльності, і міжнародного визнання, і людських якостей

Підсумовуючи все сказане, я без сумнівів рекомендую Анатолія Глібовича Загороднього на обрання його президентом Національної академії наук України.

Академік НАН України

25.09.2020 р

 А.Г. Наумовець